

Modern factors of vocational (technical and technical) education development

Lydia Humenna¹ and Olexandr Humennyi²

¹ Institute of Vocational Education, Laboratory of Foreign Systems of Vocational Education and Training, Vito - Lithuanian Lane, 98-a, Kyiv, 03045, Ukraine

² University of Educational Management, Department of Professional and Higher Education, 52 A Sichovykh Striltsiv Str., Kyiv, 04053, Ukraine

Abstract. The current state of vocational (vocational) education limits the opportunities to improve the quality of educational services for the preparation of competitive graduates, whose level of qualification and practical skills meet the requirements of employers and public demand. This raises the issue of reforming the system of vocational (vocational) education in the direction of strengthening its relationship with the labor market on the basis of practice-oriented content of educational programs, introduction of innovative educational technologies, involvement of employers in financing and management of vocational education on the basis of state private partnership, improving the effectiveness of social advertising of vocational education.

Вступ

Постановка проблеми

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні в умовах глобалізації економічної діяльності, зумовлюють необхідність модернізації системи професійного навчання на основі прискореного впровадження інновацій, підвищення рівня адаптації кваліфікованих робітників до запитів і вимог динамічно змінного світу праці.

Актуальність викладеного пояснюється тим, що Україна потерпає від серйозного дефіциту кваліфікованого трудового потенціалу більше, ніж будь-яка інша країна з перехідною економікою у Східній Європі. Близько 20% підприємств в Україні вважають однією з основних перешкод для свого функціонування та розвитку недостатній рівень професійних знань і навичок, наявних на ринку праці робітників. Динамічний розвиток у технологічному напрямі й розвиток нових видів послуг актуалізовує необхідність зміни навичок, якими мають володіти кваліфіковані робітники підприємств. Свідченням цього є визнання третиною опитаних робітників причин швидкого старіння знань – упровадження технічних новацій. Особливого значення надається ефективним технологіям – енерго-ресурсозберігаючим, наукомістким і екологічно чистим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз та узагальнення надбаного за останнє десятиліття досвіду створює методологічну основу для вироблення основних напрямів модернізації і розвитку професійно-технічної освіти. Визначення основних напрямів розвитку системи професійно-технічної освіти і механізмів їх реалізації має бути забезпечене нормативно-правовою базою, достатнім фінансуванням та опиратися на стратегічні прогнози.

Теоретичні основи управління школою (вищою, загальноосвітньою, професійною (професійно-технічною) вивчали вітчизняні та зарубіжні вчені Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, Л. Калініна, Ю. Конаржевський, В. Пікельна, В. Маслов, Н. Островерхова, М. Поташник, Є. Хриков та ін. Окремі загальні аспекти вдосконалення системи професійної освіти, проблеми її розвитку та сучасний стан досліджують П. Анисимов, В. Гусєв, Л. Полак, О. Савельєв, К. Корсак, І. Медведєв, Т. Оболенська, В. Радкевич. Проблеми інноваційного розвитку вітчизняної освіти та управління інноваціями знаходяться в колі наукових інтересів В. Андрущенко, Л. Ващенко, Л. Даниленко, І. Зязюна, В. Кременя, В. Олійника. Важливі теоретичні дослідження основних тенденцій і закономірностей глобалізації управління здійснили О. Білорус, Н. Бойко, М. Данилович-Кропивницька, Г. Карпенко, О. Мозговий, О. Ступін, В. Шейко, М. Шепелев, В. Щербина. Незважаючи на велике різноманіття порушених наукових проблем та глибину їх дослідження, у

сучасній науці окремі їх аспекти залишилися не вирішеними, зокрема недостатньо розглянуто чинники розвитку професійної (професійно-технічної) освіти.

1. Теоретичні основи дослідження

Аналіз нормативно-правової бази розвитку системи професійно-технічної освіти в Україні, інформаційноаналітичних матеріалів Міністерства освіти і науки України, Державної служби статистики України, експертного середовища дає змогу визначити найістотніші проблеми, що ускладнюють збалансування попиту та пропозиції на національному, регіональних та місцевих ринках праці[1]:

1) неефективне багаторівневе управління професійно-технічною освітою, що проявляється через недостатньо чіткий розподіл обов'язків та повноважень щодо управління цією системою;

2) невідповідність якості підготовки випускників закладів професійно-технічної освіти вимогам роботодавців;

3) невисокий рівень престижності професійної (професійно-технічної) освіти в Україні;

4) недостатнє фінансування галузі та незначні інвестиції в модернізацію матеріально-технічної бази закладів професійної (професійно-технічної) освіти;

5) невідповідність змісту освіти і методики викладання вимогам ринку праці та потребам особистості;

6) нерозвиненість державно-приватного партнерства у сфері професійно-технічної освіти.

Світовою практикою напрацьовано три типи стратегій інноваційного розвитку: стратегія перенесення (використання зарубіжного науково-технічного потенціалу та перенесення його досягнень на терени власної економіки), стратегія запозичення (освоєння виробництва високотехнологічної продукції, що вже вироблялася в інших країнах, шляхом використання власної дешевої робочої сили та наявного науково-технічного потенціалу), стратегія нарощування (використання власного науково-технічного потенціалу, залучення іноземних учених і конструкторів). В Україні переважають ознаки першого та, частково, другого типу інноваційного розвитку[2].

На забезпечення ефективної децентралізації управління та фінансування у сфері професійної (професійно-технічної) освіти; підвищення її якості, розвитку державно-приватного партнерства для ефективного взаємозв'язку системи професійної освіти з ринком праці була затверджена Концепція «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року.

За визначенням науковців, розвиток[3] – це процес економічних і соціальних перетворень, який ґрунтується на складних культурних і екологічних чинниках та їх взаємодії. Визнаними міжнародними цінностями розвитку є свобода, рівність, солідарність, толерантність, повага до природи, спільна відповідальність. У свою чергу, чинник (фактор) – рушійна сила процесу, що відбувається, і необхідна умова його здійснення.

Чинники являють собою ті загальні, глибинні, тісні зв'язки і тенденції, які визначають розвиток професійної (професійно-технічної) освіти країни та її місце в міжнародному розподілі. Чинниками – причинами для розвитку професійної (професійно-технічної) освіти – є інтенсивний пошук нових моделей розвитку освіти; нетрадиційні підходи до їх запровадження на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій; взаємозв'язок освітніх систем, що розвиваються на різних континентах; взаємне визнання освітянського продукту – конкретної людини, підготовленої до активної високопрофесійної діяльності в різних галузях промислового, сільськогосподарського виробництва і сфери послуг; динамічні зміни в умовах інформаційно-технологічного суспільства; вимоги ринку праці до компетентності фахівців, їхньої швидкої професійної адаптації; необхідність постійного навчання, підвищення кваліфікаційного рівня; зниження престижності професійної освіти в суспільстві через: відсутність інвестицій у модернізацію системи професійної освіти; невідповідність між попитом і пропозицією, якістю підготовки кадрів і потребами ринку праці у професійних кваліфікаціях; недосконалість системи професійної орієнтації та кар'єрного консультування молоді і дорослих.

Для розроблення ідеології змін у сфері професійної освіти і навчання та консолідування мети, завдань, шляхів розвитку та ключових компонентів сучасної професійної освіти в 2018 році був розроблений проєкт концептуальних засад розвитку професійної освіти «Сучасна професійна освіта», що пройшов громадське обговорення. Документ схвалений Колегією Міністерства освіти і науки та дістав підтримку більшості центральних органів виконавчої влади і представницьких органів громадських організацій.

Заслугує на увагу концепція людиноцентризму, що теоретично обґрунтована у філософсько-педагогічних працях академіка В. Кременя і спрямована на підготовку інноваційної людини, самодостатньої особистості. Учений наголошує, що «важливо розмежувати два плани освіти – соціокультурний і педагогічний. Освіта як соціальний інститут і як педагогічна система, що охоплює технологію освітньої діяльності (методи викладання, зміст, форми і способи організації

навчального процесу - це різні аспекти. Безперечно, педагогіка потребує постійного вдосконалення. Головне слово належить тут педагогам-новаторам, теоретикам і практикам педагогічної науки. Проте освітня реформа аж ніяк не вичерпується педагогічними новаціями, природними за будь-якими іншими обставинами. Головна її мета полягає в докорінному перетворенні освітньої системи саме як соціальної. Зважаючи на це, освітня реформа є не тільки педагогічною, а й соціальною. І в цій якості вона ставить проблеми, які продуктивно може вирішувати філософія освіти»[5].

Як відомо, професійно-технічна освіта входить до багатогранної системи безперервної професійної освіти в сучасній Україні. Характеризуючи цю важливу галузь освіти за кількісними та якісними показниками, Н. Ничкало зазначає, що вона завжди відповідала “кращим зразкам розвинених країн, і в умовах планової економіки в основному задовольняла потреби у поповненні робітничого потенціалу більшості галузей економіки” [4]. Усі країни, незалежно від національного багатства, мають на меті отримати вищу і кращу освіту. Згідно з недавнім звітом ОЕСР, надання кожній дитині доступу до освіти та навичок, необхідних для повноцінної участі в суспільстві, сприяло би збільшенню ВВП у середньому на 28% на рік у країнах з низьким рівнем доходу та на 16% на рік – у країнах з високим доходом у наступні 80 років.

Здійснений нами порівняльний аналіз шляхів реформування професійно-технічної освіти в зарубіжних країнах свідчить про те, що однією з характерних рис сучасного розвитку освіти із середини минулого століття є процес децентралізації національних освітніх систем.

Для усвідомлення ретроспективи та сучасного стану розвитку сфери професійної освіти і навчання (ПОН) у країнах Європейського Союзу, специфіки наднаціональної політики Європейського Союзу, її еволюції та пріоритетів, виявлення адаптаційного потенціалу досвіду та кращих практик у модернізації даної сфери для України важливим є аналіз загального контексту, в якому відбувається розвиток сфери ПОН, і який, у свою чергу, визначає закономірності та внутрішню логіку її розвитку.

Європейським центром розвитку професійного навчання (Cedefop)[5], що є довідковим центром Європейського Союзу з питань професійної освіти та навчання, було проведено опитування та надано аналіз систем професійної освіти і навчання, політики, досліджень та практики в Європі. На думку дослідників, важливим чинником розвитку професійної освіти і навчання у країнах ЄС та формування спільної політики щодо її реалізації є специфіка громадської думки щодо даної сфери, її привабливості, місця у суспільно-економічному розвитку тощо. Для здійснення ефективного

процесу модернізації сфери ПОН така думка є надзвичайно важливою, оскільки вона є свідченням усвідомлення жителями країни того, наскільки привабливою є сфера ПОН, відповідає їхнім прагненням щодо власної професійної траєкторії, віддзеркалює їхню готовність стати частиною даної сфери (вступивши до закладу професійної освіти, отримавши часткову кваліфікацію шляхом опанування програмою навчання, вирішивши стати педагогом професійного навчання тощо). Тому вивчення існуючого уявлення людей про сферу ПОН, їх стереотипів щодо неї, розуміння поточних викликів та обмежень, з точки зору громадян, є надзвичайно важливим для політиків та функціонерів даної сфери. Жодна ініціатива не може бути реалізована в недружньому середовищі і є успішною тоді, коли її приймають на індивідуальному рівні та на рівні суспільства.

Рис.1. Фактори, що пов'язані з професійно-технічною освітою (ЄС). Джерело: [6, с.24]

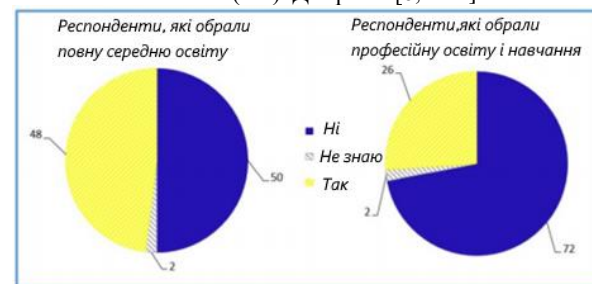

Рис.2. Розподіл думок респондентів щодо наявності в них інформації про можливості сфери ПОН. Джерело: [6, с.25]

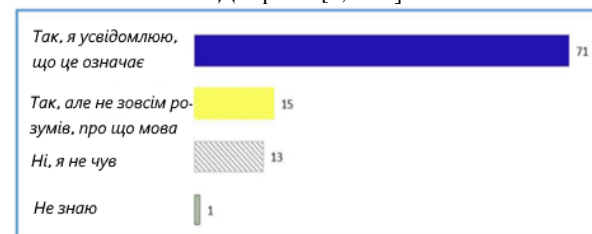
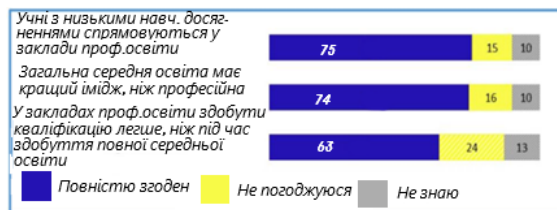

Рис.3. Розподіл думок респондентів щодо обізнаності зі сферою ПОН. Джерело: [6, с.28]

Рис.4. Розподіл думок респондентів щодо специфіки навчання у закладах професійної освіти.
Джерело: [5, с.35]

2. Методика дослідження

Дослідження проводилося відповідно до програми: «Сучасні чинники розвитку професійної (професійнотехнічної) освіти в Україні».

Методи дослідження: теоретичні – систематизація та порівняння наукових положень; системний, логічний аналіз результатів і моделювання; емпіричні: спостереження, анкетування, інтерв'ювання, бесіда.

3. Результати дослідження

Установлено, що процес розвитку професійної (професійно-технічної) освіти перебуває під впливом багатьох чинників. До зовнішніх чинників можна, насамперед, віднести:

1. Політичні, економічні, технологічні та соціально-демографічні, які принципово змінили вимоги споживачів – працедавців, а також студентів як майбутніх працівників – до структури підготовки кадрів у системі професійно-технічної освіти. Деталізуємо їх.

Політичний фактор. Політика впливає на розробку навчальних програм по-різному. Вплив на розробку навчальних програм системи професійної освіти починається із фінансування. Як приватні, так і державні навчальні заклади покладаються на фінансування найму персоналу, будівництва та обслуговування приміщень й обладнання. Усі аспекти навчальних програм залежать від місцевих, державних та національних політичних стандартів.

Соціальний фактор. Суспільство має власні очікування щодо цілей та завдань, які слід враховувати при розробці навчальних програм ЗП(ПТ)О. Тому розробникам навчальних програм необхідно враховувати соціальне замовлення.

Економічний фактор. Економіка впливає на розробку навчальної програми. Держава, фінансуючи професійну освіту, очікує на економічну віддачу від конкурентоспроможних майбутніх фахівців, що підсилуватиме економіку країни в технічній галузі.

Скорочення бюджетного фінансування, що зумовило зміну структури й механізму фінансування системи професійно-технічної освіти, пошук шляхів підвищення ефективності видатків.

Технологічний фактор. Розробка навчальної програми, керована технологіями, є нормою 21

століття. Комп'ютерні технології 21 століття впливають на розробку навчальних програм на всіх рівнях навчання у закладах П(ПТ)О. Використання технологічного мультимедіа впливає на освітні цілі та навчальний досвід серед студентів, сприяє розвитку їхньої інформаційної культури.

2. Гібрид централізованої системи та децентралізованої системи професійної освіти між державними і місцевими органами влади розподіляє адміністративні й контрольні обов'язки закладів професійної (професійнотехнічної) освіти.

Серед найважливіших внутрішніх чинників можна виокремити:

1. *Інформаційна грамотність.* Професійна освіта вступає у цифрову еру, Майбутнім фахівцям потрібна інформаційна грамотність як здатність осмислювати інформацію і дані. Учні ЗП(ПТ)О мають навчитися бачити світ із різних точок зору за допомогою різних видів ресурсів, а також уміти оцінювати різні способи мислення. Вони також повинні мати змогу вибрати правильну відповідь із 20 000 результатів, запропонованих Google.

2. *Застосування талантів.* Таланти та навички – це лише одна частина рівняння. Дуже важливо створювати умови для отримання цінностей з навичок. Набагато простіше змінити існуючі національні інституції, щоб отримати користь від навичок, а не навчитися “будувати” таланти.

3. *Краще менше, але глибше.* Зміст професійної освіти можна було би сприймати як маленьку скриньку, в яку ми намагаємося вмістити якомога більше інформації. Тому в Україні «глибина» освіти послаблюється, тоді як її «ширина» зростає. Як результат, учні професійних навчальних закладів можуть ефективно копіювати дані чи інформацію, але в більшості своїй вони не здатні мислити як дослідники, аналізувати процеси та факти чи проводити експерименти.

4. *Обмін досвідом між викладачами.* У сучасному суспільстві педагогічні працівники мають бути не тільки незалежними, але й вчитися у кращих своїх колег. Результати нашого дослідження демонструють, що чим більше викладачів співпрацюють між собою, тим ефективнішими є результати їхньої праці. Важливо в Україні устаткувати, що співпраця між викладачами – це обов'язкова частина їхньої освітньої системи.

5. *Індивідуалізація освіти.* Педагогічні працівники повинні персоналізувати свій освітній підхід залежно від потреб кожного учня. З цією метою навчальні курси повинні бути розроблені по-іншому: від самих викладачів не слід вимагати дотримання єдиних стандартів та впровадження відверто стандартизованих підходів. У процесі навчання потрібно частіше застосовувати проєктний, а не предметно-орієнтований підхід.

Висновок

До основних чинників впливу на організацію професійної освіти в Україні (професійнотехнічної зокрема) в умовах глобалізації належать: «розмиття» кордонів національно-державної освіти, що активізує інтеграцію, інтернаціоналізацію, диференціацію робочої сили, рівень освіти якої має постійно зростати; стандартизація, децентралізація, що вимагає законодавчого забезпечення на всіх рівнях управління; інформатизація навчально-виховного процесу і системи управління (зокрема створення електронного урядування); входження у ринкове середовище, що вимагає високої якості професійної підготовки кадрового потенціалу всіх освітніх рівнів відповідно до вимог споживачів освітніх послуг і роботодавців. Усі ці чинники вимагають не тільки змін у структурі управління професійною освітою в Україні, але й наповнення новим змістом діяльності всіх її структурних підрозділів.

Питання забезпечення ефективного розвитку системи професійно-технічної освіти актуалізуються у зв'язку з процесами децентралізації. Передача функцій фінансування ЗП(ПТ)О освіти на рівень місцевих бюджетів загострила ризики оптимізації мережі цих закладів без попереднього аналізу результатів їхньої діяльності. Не менш серйозним викликом є недосконалість механізмів реалізації повноважень місцевих органів влади з прогнозування потреб ринку праці у професійних кваліфікаціях на обласному рівні (зокрема формування регіонального замовлення на підготовку кадрів на основі аналізу стану ринку праці).

References

1. L. S. Lisogor, Social policy, Analytical note, 15, (2020). https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-02/analitlisogor-social-policy-15-2020_1.pdf/. Accessed 8 Jan 2020.
2. V. P. Andryushchenko. Continuing professional education: philosophy, pedagogical paradigms, forecast, 853, (2003).
3. Development:Businessdictionary. <http://www.businessdictionary.com/definition/development>. Accessed 16 Mar 2020
4. II All-Ukrainian Congress of Educators, 229, (2001).
5. V.G. Kremen. In search of philosophical and anthropological meanings and value priorities of education Ukrainian. Pedagogical Journal, 3, 34-42 (2017). 6. Cedefop European public opinion survey on vocational education and training, 132, (2017), http://www.cedefop.europa.eu/files/5562_en.pdf. Accessed 28 May 2020/